

## ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОЗВИТКУ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО ДОШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

**Козубовська І.В.,**

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Ужгородського національного університету,*

**Повідайчик О.С.,**

*доктор педагогічних наук, професор кафедри соціології та соціальної роботи Ужгородського національного університету,*

**Козубовський Р.В.**

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Ужгородського національного університету*

## THE FUTURE EDUCATORS' READINESS FOR THE DEVELOPMENT OF MULTICULTURAL COMMUNICATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

**Kozubovska I.,**

*doctor of pedagogic sciences, professor, head of Department of General Pedagogic and Pedagogic of Higher School of Uzhhorod National University,*

**Povidaychik O.,**

*doctor of pedagogic sciences, professor of the department of sociology and social work of Uzhhorod National University,*

**Kozubovsky R.**

*candidate of pedagogic sciences, associate professor of the department of sociology and social work of Uzhhorod National University*

### Анотація

В статті розглядаються питання вдосконалення підготовки фахівців до роботи в дошкільних навчальних закладах, формування у них готовності до полікультурного виховання в умовах дошкільного закладу. Проаналізовано поняття «готовність», визначено рівні готовності фахівців до виховання культури міжнаціонального спілкування.

### Abstract

This article deals with the problem of multicultural training of the preschool educational institutions' pedagogical workers. The importance of their readiness for the development of multicultural communication is underlined. The content of the term «readiness» is discussed and the levels of readiness for the development of multicultural communication are presented.

**Ключові слова:** вихователі, дошкільний навчальний заклад, полікультурна освіта, міжнаціональне спілкування, готовність.

**Keywords:** educators, preschool educational institutions, multicultural education, international communication, readiness.

Кінець XX – початок XXI ст. характеризується новими соціокультурними умовами світового розвитку. Різко розширилися умови взаємозв'язку й взаємозалежності як людей, так і держав, що виражається в процесах формування планетарного інформаційного простору, світового ринку капіталів, товарів і робочої сили, в інтернаціоналізації проблем техногенного впливу на природне середовище. Прогресивною частиною світового співтовариства усвідомлена і визнана цінність гуманістичного підходу до вирішення міжетнічних проблем, попередження міжетнічних конфліктів, які, на жаль, в останні десятиріччя почали досить відчутно проявлятися.

Значна роль у попередженні міжетнічних конфліктів належить освіті. Як слушно відзначають

вчені, глобалізація висуває перед сучасною освітою складне завдання підготовки молоді до життя в умовах багатонаціонального й полікультурного середовища, вимагає формування вмінь спілкуватися й співробітничати з людьми різних національностей, рас, віросповідань. При цьому дуже важливо навчити молодь розуміти й цінувати своєрідність різних культур, виховати її в дусі миролюбства й поваги всіх народів [1, с. 3]. Тобто, мова йде про полікультурну освіту як важливу умову забезпечення толерантного співіснування людей різної етнічної приналежності.

Грунтуючись на характеристиці феномену полікультурної освіти у працях учених, виходимо з наступного визначення даної дефініції: полікультурна освіта – це двосторонній процес взаємодії

виховання й педагога (вихователя) за допомогою діалогу з метою актуалізації суб'єктних якостей особистості на основі прилучення до етнічної, загальнонаціональної і світової культури.

Полікультурний освітній простір покликаний допомогти враховувати особливості вихованців у їхній культурній ідентифікації, сприяти більш успішній адаптації в інокультурне середовище за допомогою освіти, зокрема, полікультурних освітніх закладів.

Полікультурний освітній заклад слід розглядати як локальне соціальне утворення, що є модулем цілісного полікультурного освітнього простору, і це не просто інститут формування знань, умінь, навичок і організації виховного впливу педагогів на вихованців, а простір їх спільної життєдіяльності, де забезпечується поєднання загальнокультурного, соціального, властиво освітнього й особистісного чинників.

Метою полікультурної освіти є формування творчої особистості, здатної до активної й ефективної життєдіяльності в полікультурному середовищі, що володіє розвиненим почуттям розуміння й поваги до інших культур, умінням жити в злагоді й мирі з людьми різних національностей, рас, вірувань.

Як один із провідних принципів виховання громадянина в «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» зазначається принцип полікультурності. Його реалізація означає, що в процесі громадянського виховання мають створюватись умови для формування особистості, вихованої в національній культурі і водночас відкритої іншим культурам, ідеям і цінностям. Тільки така особистість здатна зберегти національну ідентичність, оскільки глибоко усвідомлює національну культуру як невід'ємну складову світової культури [2, с.8].

Ми поділяємо думку українських науковців (К. Баханов, П. Вербицька, О.Гуренко, П. Кендзьор та ін.), що ситуація, яка склалася, сьогодні, вимагає від освітньої системи України запровадження полікультурної освіти як наскрізного принципу, який має бути покладено в основу всієї виховної діяльності від дошкільних навчальних закладів до університетів, а також позашкільних освітніх установ. Він передбачає створення рівних можливостей для кожної особистості на освіту й культурний розвиток (незалежно від її культурної, релігійної та соціальної приналежності); сприяє формуванню відкритого демократичного суспільства; запобігає дискримінації за расовими і національними ознаками, усуваючи почуття зверхності однієї раси чи нації над іншою; підтримує повагу до людини, розвиваючи усвідомлення цінності кожної окремої особистості, здатність до емпатії; пропагує соціальну рівність.

Впродовж останніх років питанням полікультурної освіти присвячені роботи багатьох українських учених, проте дуже мало уваги звертається на полікультурне виховання дошкільників і підготовку кадрів для його здійснення. Тому саме цей аспект проблеми розглядається в даній статті.

Безперечно, полікультурне виховання повинно починатися вже в дошкільному віці і забезпечуватися родиною і дошкільними навчальними закладами. Вважаємо, що в цьому плані дошкільні навчальні заклади мають більше можливостей для забезпечення цілеспрямованого виховного впливу.

Заклади дошкільної освіти в Україні охоплюють: ясла-садки, ясла-садки компенсуючого типу, ясла-садки сімейного типу, ясла-садки комбінованого типу, будинки дитини, дитячі будинки інтернатного типу, дошкільні навчальні заклади (центри розвитку дитини). Вони поділяються на державні і приватні.

Відповідно до ст. 9 закону України «Про дошкільну освіту» [3], всі соціальні послуги у закладах дошкільної освіти дітям і батькам надає педагогічний колектив цих закладів. Серед зазначених послуг важливим є соціально-педагогічний патронаж дітей в системі освіти з метою адаптації дитини до вимог соціального середовища і створення умов для її сприятливого розвитку.

Як відзначалося вище, сьогодні соціальне середовище в цілому є багатонаціональним. Крім того, в Україні, як і багатьох інших країнах, існують особливі поліетнічні регіони. До них, зокрема відноситься Закарпатська область, де проводилося наше дослідження. Тут здавна проживають українці, росіяни, угорці, словаки, румуни, поляки та інші національності. В області працюють навчальні заклади для дітей етнічних меншин. Саме в таких регіонах актуалізуються питання адаптації дитини до багатокультурного соціального середовища, формування вмінь міжнаціонального спілкування.

З огляду на це, важливою соціально-педагогічною проблемою є готовність вихователів дошкільних закладів до забезпечення полікультурного виховання дітей, зокрема старшого дошкільного віку, формування у них вмінь міжнаціонального спілкування.

Відзначимо, що поняття «готовність» виникло в експериментальній психології ще в 70-х роках минулого століття, проте й досі залишається дискусійним. Вчені по-різному тлумачать сутність цього феномену. У працях таких учених, як К.Платонов, Д.Узнадзе готовність розглядається як особливий психічний стан, який передбачає мобілізацію всіх сил особистості на виконання певних дій. Готовність виступає як важлива передумова ефективності майбутньої професійної діяльності.

Інші науковці (Б.Ломов, О.Петровський) визначають готовність як властивість особистості, як сукупність спеціальних знань, умінь, навичок, які зумовлюють здатність виконувати певну діяльність на досить високому рівні; Б.Ананьєв, В.Крутецький, С.Рубінштейн – як підготованість особистості до успішного здійснення конкретного виду професійної діяльності і включають в її зміст емоційно-вольову стійкість, комплекс знань, умінь, навичок, бажання максимально використати їх в діяльності тощо; І.Багаєва – як систему таких мотивів, відносин, установок, накопичених знань та умінь, які, активізуючись, забезпечують можливість ефективно виконувати професійні функції.

Вітчизняна дослідниця М.Галицька розглядає готовність як цілісну, багатоступеневу систему; складне особистісне утворення, що має свої закони існування і розвитку; необхідну стартову передумову діяльності [4, с.37].

Цікавою є позиція вчених М.Дяченка, А.Щебетенка та інших учених [5], які використовують поняття «ситуативна» і «завчасна» готовність. Ситуативна готовність розглядається як особливий психічний стан, який характеризується актуалізацією психологічних можливостей, сил людини необхідних для успішних дій в даний інтервал часу (наприклад, психічний стан соціального працівника перед важливою бесідою з клієнтом). Більш складною є завчасна готовність, яка виникає заздалегідь. В її структуру входять наступні компоненти: позитивне ставлення до професійної діяльності; адекватні вимогам діяльності властивості особистості, її здібності; необхідні знання, уміння, навички; стійкі професійно значимі властивості сприймання, мислення, уваги, емоційно-вольових процесів. Безперечно, в процесі виконання завдання ситуативна і завчасна готовність перебувають у тісній взаємодії, формуючи загальну готовність і визначаючи ефективність діяльності. Проте все ж саме завчасна готовність має вирішальне значення для успішної професійної діяльності.

Відомий український психолог С.Максименко аналізує поняття «готовність до діяльності», яке, на його думку, характеризує стан мобілізації всіх психологічних і психофізичних систем людини, що забезпечують виконання певної діяльності [6, с.137].

Вважаємо за доцільно виділити такі види готовності: психологічна готовність, теоретична готовність, практична готовність (в окремих випадках мова може також йти про психофізіологічну і фізичну готовність). У контексті нашого дослідження психологічна готовність передбачає наявність позитивної мотивації на роботу з дітьми будь-якої національності, усвідомлення необхідності формування позитивних міжетнічних відносин у групі дошкільників, допомогу дітям групи ризику, які належать до іншої, ніж більшість дітей у групі національності, усвідомлення наявності позитивних якостей, властивостей та особливостей у кожній дитини і прагнення знайти ці позитивні риси, щоб опиратися на них у подальшій діяльності. Це – позитивна установка на співробітництво і формування довірливих відносин у процесі роботи з дітьми будь-якої національності, надання допомоги кожній дитині та її сім'ї.

Теоретична готовність характеризується наявністю у фахівців необхідної системи знань про міжетнічні стосунки, міжетнічну толерантність, відхилення у поведінці, пов'язані з етнічними упередженнями, особливості їх проявів у дитячому середовищі, причини, що зумовлюють цю поведінку, а також знань щодо психолого-педагогічних засад, змісту та організації навчально-виховного процесу у полікультурному середовищі, враховуючи вікові особливості дітей дошкільного віку.

Практична готовність свідчить про сформованість у спеціалістів умінь і навичок організації навчально-виховної роботи, використання різних

форм, засобів та способів з метою забезпечення завдань полікультурного виховання в закладах дошкільної освіти.

Готовність майбутнього педагога (вихователя) до виховання культури міжнаціонального спілкування дошкільників розглядається нами як якість особистості, що проявляється у внутрішній орієнтованості на виховання культури міжнаціонального спілкування дітей, у здатності визначати для себе особистісний зміст у вихованні культури міжнаціонального спілкування, у прагненні й умінні додати нові знання про виховання культури міжнаціонального спілкування, умінні використовувати їх для оптимального вирішення виникаючих проблем міжнаціонального спілкування на основі діалогу культур, взаєморозуміння, поваги, толерантної взаємодії із представниками інших національних культур, у використанні можливостей міжнаціонального спілкування для розвитку особистості.

Готовність майбутнього педагога (вихователя) до виховання культури міжнаціонального спілкування дошкільників є одночасно метою і результатом освітнього процесу у вищому навчальному закладі; важливим компонентом у структурі готовності майбутнього фахівця до професійно-педагогічної діяльності.

Узагальнюючи все вищесказане, розглядаємо готовність фахівця дошкільної освіти до виховання культури міжнаціонального спілкування дітей не тільки як ціль і результат процесу педагогічної підготовки, але і як інтегративну якість особистості, що представляє сукупність мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного й оціночно-регулятивного компонентів.

Компоненти готовності утворюють цілісну систему, оскільки взяті окремо вони здатні забезпечити тільки розв'язок окремих завдань, а їх сукупність дає можливість досягти мети — готовності майбутніх педагогів і вихователів дошкільних закладів до виховання культури міжнаціонального спілкування дітей.

Мотиваційно-ціннісний компонент готовності характеризується усвідомленням самоцінності й унікальності людської особистості як носія певної культури, необхідністю культурної ідентифікації; самовизначенням у полікультурних цінностях (альтруїзм, гуманність, толерантність і ін.); свідомим вибором професії й проявом інтересу до неї; пізнавальною активністю у вивченні культурних відмінностей національностей регіону, прагненням до участі в міжкультурній взаємодії; здатністю до моральної саморегуляції.

Когнітивний компонент може бути представлений таким чином: знання й прийняття концептуальних ідей гуманістичної педагогіки, завдань, наукових понять полікультурної освіти, культурологічних, аксіологічних, акмеологічних та індивідуально-орієнтованих підходів до освіти, освітніх у технологій і методик; наявність культурологічних, етноісторичних, етнопсихологічних знань у поєднанні з професійно-педагогічними.

Діяльнісний компонент включає: знання про діяльність і вміння реалізовувати різноманітні її види в єдності із процесуальним вираженням на

основі розуміння методологічного значення діяльнісного підходу в освіті й усвідомленні себе як творця педагогічного процесу; необхідні для успішної діяльності педагога в полікультурному освітньому закладі вміння: проєктивно-конструктивні, організаційні, комунікативні, аналітичні, рефлексивні, технологічні; володіння технологіями міжкультурної взаємодії на основі діалогу культур.

Оціночно-регулятивний компонент передбачає: оцінку ефективності способів організації процесу виховання культури міжнаціонального спілкування, самоаналіз умов, у яких буде здійснюватися процес виховання культури міжнаціонального спілкування дошкільників; внесення коректив у подальшу професійну діяльність щодо підвищення ефективності процесу виховання культури міжнаціонального спілкування дітей в дошкільних закладах.

Нами визначено рівні готовності фахівців дошкільних закладів до забезпечення культури міжнаціонального спілкування, серед яких : високий, середній, низький, критично низький.

I. Високий рівень – характеризується осмисленим ставленням до цінностей освіти й культури, прагненням до розвитку особистісних якостей і професійно-педагогічної культури. Студенти повністю усвідомлюють і сприймають полікультурні цінності як норми власної діяльності на основі оцінки їх значимості. Майбутні педагоги – працівники дошкільних закладів вміють пояснити природу культури тієї або іншої групи, планувати свою поведінку полікультурному середовищу, формувати власні судження, робити висновки про культурну поведінку й вибирати адекватну лінію поведінки для запобігання або творчого розв'язання конфлікту; усвідомлюють важливість традицій у полікультурному середовищі, здатні до їхнього створення й реалізації в професійно-педагогічній діяльності. Діяльність студентів носить творчий характер; виходячи з аналізу й оцінки культурної ситуації у групі дітей, аналізу процесів і результатів діяльності, вони прагнуть до побудови педагогічного процесу на основі суб'єкт-суб'єктних взаємин з тими, кого навчають і виховують, проявляючи при цьому творчу активність, самостійність при прийнятті рішень; ведуть активний науково-дослідний пошук. Володіють рідною мовою і мовою (мовами) національних меншин, які проживають в регіоні.

II. Середній рівень – характеризується достатньою пізнавальною й соціальною активністю студентів. Вони вміють визначити істотні й несуттєві риси в поведінці й менталітеті представників культурної групи, аналізують причини, що ведуть до культурних конфліктів, бачать культурну однобічність або багатосторонність того або іншого явища, частково усвідомлюють і сприймають полікультурні цінності як норми власної діяльності, володіють рідною і однією з мов національних меншин регіону; часто використовують народні традиції в практиці роботи з дітьми, беруть участь у розробці й проведенні виховних заходів на факультеті. Студенти, володіють алгоритмами раціональної побудови діяльності, уміють визначати мету

й планувати свої дії, творчо їх реалізовувати. Діяльність майбутніх працівників дошкільних закладів носить продуктивний характер і пов'язана з видозміною наявних аналогів.

III. Низький рівень – майбутній педагог (вихователь) недостатньо володіє теоретичними і методологічними знаннями зі спеціальності; має фрагментарні знання про методологію діяльнісного підходу, орієнтованого на встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин; проявляє недостатнє розуміння понять: культура, культурна й багатокультурна ідентичності, упередження, толерантність, прийняття, повага, етнос; не вважає для себе важливим присвоєння полікультурних цінностей як норм власної життєдіяльності; має певні знання щодо особливостей культур народів регіону, але не прагне до культуротворчості. Діяльність студента носить виконавський характер, тобто він здатний до виконання окремих технологічних операцій, проте характеризується відсутністю інтересу до перетворюючої діяльності й низькою соціальною активністю.

IV. Критично низький рівень проявляється не тільки у відсутності ґрунтовних знань про національну культуру і культуру окремих етносів, особливості міжкультурне спілкування, але і в небажанні отримати такі знання. В окремих випадках спостерігається зневажливе ставлення до представників деяких національностей, намагання уникати контактів з ними.

В результаті проведеного дослідження серед студентів, які навчаються в магістратурі Ужгородського національного університету (спеціалізація «менеджмент дошкільної освіти»), виявлено: високий рівень готовності – 22%, середній – 37%, низький – 29%, критично низький – 2%.

Отримані результати засвідчують необхідність вдосконалення підготовки майбутніх фахівців дошкільних закладів до виховної роботи з дітьми різних національностей, формування у них умінь міжнародного спілкування.

#### Список літератури

1. Макаев В.В. Поликультурное образование – актуальная проблема современной школы. Педагогика, 1999. № 4. С.3-10.
2. Концепція громадянського виховання. Міністерство освіти і науки України. Інф. зб. Мін. освіти України, 2000. № 22. С. 7–20.
3. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III. Дата оновлення: 28.09.2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Галицька М.М. Формування у студентів вищих навчальних закладів сфери туризму готовності до іншомовного спілкування: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. К., 2007. – 286 с.
5. Дьяченко М.И., Кандыбович В.А., Пономаренко В.А. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Минск: Университетское издание, 1985. – 206 с.
6. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психология личности: [підручник]. К.: ТОВ «КММ», 2007. 296 с.